

In memoriam

УДК 7.011.26(=161.2):745/749(477-054.65)]"191/201"

**ЖИТТЯ, ПРИСВЯЧЕНЕ
НАРОДНОМУ МИСТЕЦТВУ
(Пам'яті видатної вченої
Раїси Володимирівни Захарчук-Чугай)**

Людмила ГЕРУС

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5931-3816>

кандидат мистецтвознавства,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу народного мистецтва,
Інститут народознавства Національної академії наук України,
відділ народного мистецтва,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна
e-mail: ludmilagerus@gmail.com

Lyudmyla HERUS

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5931-3816>

*Candidate of Arts (Ph. D), Senior Researcher
of the Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,
in the Department of Folk Art,
Svobody Avenue 15, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: ludmilagerus@gmail.com*

THE LIFE, DEDICATED TO FOLK ART
(to the Memory of Outstanding Scientist
Raisa Zakharchuk-Chuhai)

Висвітлюється музейна, наукова, педагогічна та організаційна діяльність Раїси Володимирівни Захарчук-Чугай (1934—2019), внесок вченої у збереження, дослідження, популяризацію пам'яток українського народного декоративного мистецтва. Аналізується її наукова спадщина, зокрема досягнення у вивченні народного декоративного мистецтва Яворівщини, Українського Полісся, української вишивки.

Ключові слова: Раїса Володимирівна Захарчук-Чугай, українське народне декоративне мистецтво, вишивка, музей, мистецтвознавство.

Museum, scientific, pedagogical and organizational activities of Raisa Zakharchuk-Chuhai (1934—2019) as well as the contribution to preservation, research, popularization of Ukrainian decorative and applying arts items are presented. Her scientific heritage, especially her achievements in the study of Yavoriv and Ukrainian Polissya decorative art, Ukrainian embroidery are analyzed.

Keywords: Raisa Zakharchuk-Chuhai, Ukrainian folk art, embroidery, museum, art study.

Удень навечір'я Різдва, 6 січня, на 85 році життя відійшла у вічність відома дослідниця декоративно-прикладного мистецтва, доктор мистецтвознавства, професор, щира і чуйна людина Раїса Володимирівна Захарчук-Чугай. Нелегким був життєвий шлях вченої. Раїса Володимирівна належить до покоління вчених, яким випало утверджуватися та працювати в умовах панування тоталітарного режиму радянської влади, коли українство, українське мистецтво можна було вивчати, лишень обачно, у порівнянні з мистецтвом братніх соціалістичних республік, так, аби не применшити значення «великодержавного» та підкреслити визначну роль гуманітарної політики СРСР у розвитку художніх практик.

Раїса Володимирівна народилася 5 червня 1934 року у селі Острів Радивилівського району Рівненської області у родині українців, селян-середняків Ольги Олексіївни і Володимира Степановича Захарчуків.

З дитинства Раїсу оточували такі звичні у селянських оселях того часу декоративно-ужиткові речі: рушники, скатертини, рядна, виткані в родині; кухонне начиння, посуд, меблі, господарський реманент, виготовлені місцевими бондарями, теслями, гончарями, ковалями. Батьки Раїси Володимирівни пильно берегли українські традиції та прищепили їй та старшій сестрі Галині пошану до історичної пам'яті та культури рідного народу, любов до народного мистецтва. Раїса Володимирівна у своїх розповідях часто наголошувала, що походить вона зі села, розташованого неподалік «Козацьких Могил» (с. Пляшева) — знакового місця, яке береже пам'ять про полеглих у Берестецькій битві козаків.

Після трагічної загибелі батьків 1941 року, Раїсу виховувала бабуся — мама батька. Раїса Володимирівна щиро ділилася спогадами про прожиті з бабусею роки, її лагідну вдачу, хист до господарювання та рукоділля — бабуся була вправною ткалею.

Початкову освіту Раїса розпочала у рідному селі Острів, а завершила у семирічній школі села Козин Радивилівського р-ну під опікою сестри, яка оселилася у цьому селі після одруження.

Шахову освіту Раїса Володимирівна здобула спочатку у Дубнівському педагогічному училищі (нині — Дубенський коледж Рівненського держав-

Р. Захарчук-Чугай. Львів. 2008 р. Світлина О. Федорчук

ного гуманітарного університету), згодом на історичному факультеті Львівського державного університету імені Івана Франка (нині — Львівський національний університет імені Івана Франка). 1961 року Раїса Володимирівна розпочала наукову діяльність у Музеї українського мистецтва (нині — Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького) на посаді молодшого наукового співробітника відділу народного мистецтва. Від 1972 року вже znana дослідниця західноукраїнської вишивки Раїса Володимирівна працювала в Музеї етнографії та художнього промислу АН УРСР (тепер Інституту народознавства НАН України) — спершу молодшим науковим співробітником відділу мистецтвознавства.

У 1977 році на спеціалізованій вченій раді під головуванням доктора мистецтвознавства Дмитра Сараб'янова у Московському університеті імені М. В. Ломоносова відбувся захист кандидатської дисертації Раїси Володимирівни Захарчук-Чугай, що була присвячена комплексному дослідженню народного декоративного мистецтва Яворівщини — південно-західна частина Львівської обл. (за тодішнім адміністративним розмежуванням — Яворівський р-н, частина Нестерівського, Пустомитівського, Мостиського та Городоцького р-нів Львівської обл.). Згодом у 1979 році за цією темою була опублікована монографія «Народне декоративне мистецтво Яворівщини», у якій висвітлюва-

Працівники відділу народного мистецтва. Сидять зліва направо: М. Моздир, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич, О. Никорак, О. Кошовий. Стоять зліва направо: Р. Дутка, О. Олійник, Л. Герус, Р. Мотиль, О. Макоїда, А. Колупаєва, О. Болюк, В. Тарас, І. Филипів (ст. лаборант), О. Козакевич, Г. Качор (ст. лаборант), О. Шпак, О. Федорчук. Львів. 2008 р. Світлина В. Васінчука

ліся різні види народної творчості — ткацтво, вибійка, вишивка, художня обробка дерева (плоске, рельєфне, ажурне, кругле різьблення), розпис, гончарство, плетіння з природних матеріалів (лози, рогози, соломи), меблярство, забавкарство. Цією роботою Раїса Володимирівна започаткувала в українському мистецтвознавстві комплексний підхід до вивчення художньої творчості окремого регіону, що дає можливість об'єктивно показати різноманітність сформованих в регіоні видів та жанрів мистецтва, специфіку художньо-виражальних засобів, проаналізувати творчість майстрів. Книга отримала пози-

тивні фахові рецензії етнолога Юрія Гошка [2], мистецтвознавців Тетяни Кари-Васильєвої [4], Михайла Селівачова [6]. Зокрема Тетяна Кара-Васильєва відзначила, що завдяки запропонованій автором методиці у книзі народне декоративне мистецтво Яворівщини подано в усій повноті «як оригінальне, цілісне художнє явище, що за рядом своїх естетичних ознак відрізняється від мистецтва інших етнографічних регіонів України» [4, с. 30].

Завдяки активності тодішнього директора установи Юрія Гошка та старанням Раїси Володимирівни було створено відділ народних художніх промислів (від 1992 р. — відділ народного мистецтва Інституту народознавства НАН України), який вона очолювала у 1979—1992 роках. Як керівник, основну увагу приділяла дослідженню історії та сучасного стану народних художніх промислів, запровадила комплексне вивчення осередків народного мистецтва та творчості народних майстрів. Результати цього дослідження вийшли друком 1986 року у довіднику «Народні художні промисли УРСР», зачинателем підготовки та відповідальним редактором якого була Раїса Володимирівна. Ця праця нині стала бібліографічною рідкістю, а опубліковані у ній фактологічні відомості та аналітичні міркування з часом набирають все більшої історико-культурної ваги, позаяк осередки, про які йдеться у книзі, не встояли у важкий перехідний період 1990-х років, призупинили свою діяльність. Після успішного втілення кропіткої наполегливої дослідницької праці у друковане видання «Народні художні промисли УРСР» за почином Раїси Володимирівни у відділі народних художніх промислів розпрацьовується новий проект «Художні промисли України: Червона книга», яким передбачалося зафіксувати, проаналізувати та накреслити перспективу діючих на той час в Україні центрів народного мистецтва. У 1993 році цей проект вже під керівництвом її наступника Михайла Станкевича був завершений. Нині рукопис зберігається в архіві Інституту народознавства НАН України.

Власні дослідницькі інтереси вчена більшою мірою зосередила на вишивці. Визначним результатом стала ґрунтовна монографічна робота «Українська народна вишивка: Західні області УРСР», яка побачила світ 1988 року. У монографії в історичній перспективі вишивка розглядається як сво-

ерідне художнє явище та як один з поширених видів народної творчості. «Вишивка, — авторитетно й, водночас, з невідомою ширістю зазначає дослідниця, — це орнаментальне багатство народного мистецтва, вона дає численні зразки геніальних композицій, неперевершених за рівнем художнього трактування в інших видах народного мистецтва» [3, с. 6]. Вчена детально розглянула техніки та прийоми вишивання, з'ясувала їх взаємозв'язок з особливостями іконографії та стилізації орнаментальних мотивів та елементів, композицією, колоритом, які творять структурно-пластичні акценти вишивки. Велику увагу авторка приділила аналізу локальних відмін вишивки осередків, що сформувалися у західній частині України. За цією темою у 1995 році у Львівській академії мистецтв (нині — Львівська національна академія мистецтв) Раїса Володимирівна Захарчук-Чугай захистила докторську дисертацію «Народна вишивка Західної України ХІХ—ХХ ст. (Проблеми традицій)». У цьому ж році їй було присуджено ступінь доктора мистецтвознавства зі спеціальності «декоративне і прикладне мистецтво». 22 листопада 1996 року вченій присвоєно вчене звання професора зі спеціальності «декоративне і прикладне мистецтво».

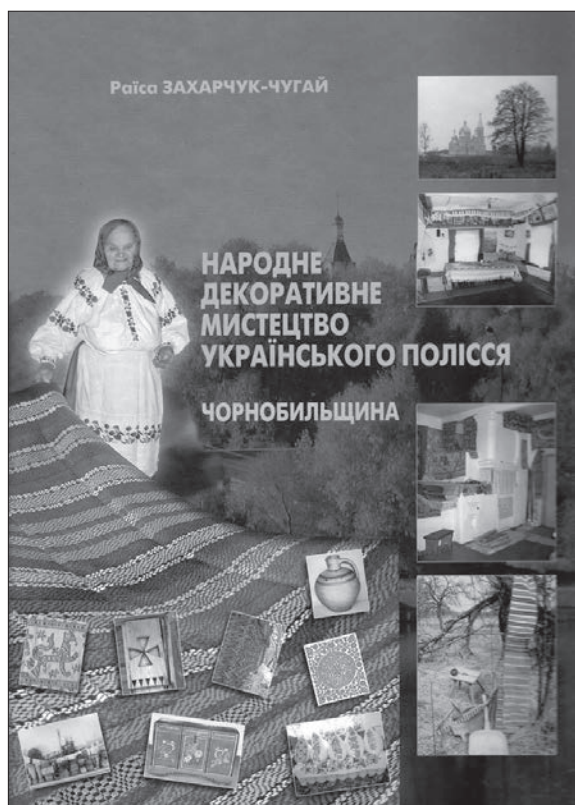
Свої дослідження Раїса Володимирівна Захарчук-Чугай ґрунтувала на польових матеріалах. Вона була учасником багатьох експедицій у різні куточки України. У 1994—2007 роках вчена працювала в усіх культурологічних експедиціях, які проводило Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи спільно з Інститутом народознавства НАН України. Участь Раїси Володимирівни у поліських експедиціях, як зауважив один з керівників цих експедицій Михайло Глушко, позитивно вплинула на загальну атмосферу та взаємини між членами колективу, які, спостерігаючи за тим, як учена без усякого страху виявляє респондентів і твори традиційного мистецтва, терпляче переносить побутові незручності та ущільнений режим науково-пошукової роботи, мобілізували свої людські та творчі ресурси на продуктивну працю [1, с. 13]. Дослідницькі зусилля вченої увінчалися книгою «Народне декоративне мистецтво Українського Полісся. Чорнобильщина», яка була видана у 2007 році. Історико-культурне значення цього дослідження полягає у тому, що у ньому

досвідчена авторитетна вчена вияскравлює багатий, проте розпорошений внаслідок Чорнобильської катастрофи по різних регіонах України, пласт духовної культури поліщуків. Народне мистецтво Українського Полісся дослідниця розкриває в усьому його ви-

Р. Захарчук-Чугай з тканим поліським рушником. Чорнобильська експедиція

довому розмаїтті, детально аналізує художні якості тканини, вишивки, плетених з природних матеріалів виробів, деревообробництва, ковальства, малювання. Ґрунтовний виклад художніх і функціональних особливостей окремих видів мистецтва підсумовують розділи, у яких подані міркування дослідниці про орнамент, як феномен творчості поліщуків, а також локальні відміни народного декоративного мистецтва Українського Полісся.

М. Селівачов, Р. Захарчук-Чугай. Балкон Українського музею. Нью-Йорк. 1992 р.

Л. Герус, Р. Захарчук-Чугай. II світовий конгрес бойків, засідання круглого столу «Історія і сучасний стан декоративного мистецтва Бойківщини», м. Турка Львівської обл. 2010 р. Світлина О. Болюка

Упродовж 1992—2001 років на запрошення управи Українського музею у Нью-Йорку та Консисто́рії Православної Української Церкви у США Раїса Володимирівна працювала над каталогізацією збірок українського мистецтва у Нью-Йорку і музею Церкви-Пам'ятника св. Андрія Первозваного в Бавнд-Бруці (штат Нью-Джерсі). 1996 року на запрошення Патріарха Української Автокефальної Православної Церкви Мстислава брала участь у підготов-

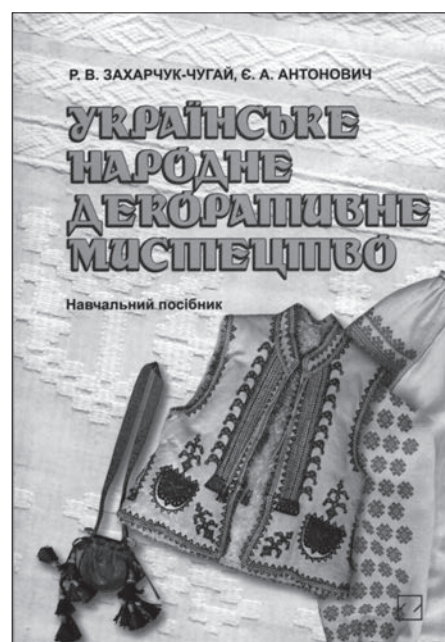
ці виставки до тисячоліття Хрещення Руси-України у музеї Церкви-Пам'ятника, за що відзначена Благословенною грамотою «За жертвність і труди во славу Автокефальної Української Православної Церкви та за фахову службу (роботу) нею виконану у музеї Церкви-Пам'ятника США» за підписом архієпископа Антонія. За результатами досліджень у США було підготовлено рукопис «Українська народна вишивка США як символ національної культури».

Дослідницю працю Раїса Володимирівна Захарчук-Чугай постійно поєднувала з педагогічною: в Львівському училищі прикладного мистецтва імені Івана Труша (нині — Львівський державний коледж декоративного і ужиткового мистецтва імені Івана Труша), у Львівській національній академії мистецтв (з 1999 року — професор), у Львівському державному університеті фізичної культури, Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ), Інституті реклами (м. Київ), Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Раїса Володимирівна стала членом спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських та докторських дисертацій у Львівській національній академії мистецтв, згодом — у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

Раїса Володимирівна Захарчук-Чугай підготувала плеяду талановитих вчених. Зокрема, вона керувала дисертаційними працями з прорізного орнаменту в системі декору українського житла Михайла Станкевича (захист 1986), з розвитку українського радянського гобелена Галини Кусько (1987), з народного костюму Поділля XIX—XX століття Зеновії Тканко (1990), з ковальства XIX—XX століття Софії Боньковської (1991), з народних жіночих прикрас України XIX — початку XX століття Ганни Врочинської (1994), з килимарства Поділля Олени Падовської (1994), з української вибійки Романи Дутки (1995), розпису тканини Таміли Печенюк (1996), з хатнього розпису Поділля Наталії Студенець (1997) тощо. Вчена виступила фаховим рецензентом багатьох ґрунтовних праць, членом редакційних колегій поважних видань, активним учасником мистецьких заходів.

Власний дослідницький доробок Раїси Володимирівни Захарчук-Чугай становить більше 250 опу-

Р. Захарчук-Чугай, Л. Костенко з вишитою поліською сорочкою. Чорнобильська експедиція. Світлина М. Семинога

М. Станкевич, Р. Захарчук-Чугай. Відкриття виставки витинанки. Музей етнографії та художнього промислу ІН НАН України. Львів. 2008 р. Світлина Л. Герус

блікованих наукових текстів. Серед значних напрацювань вченої, окрім згаданих досліджень: альбоми, присвячені творчості славетної родини різьбярів Гуцульщини Шкрібляків (1979), мисткині Ганни Вінтоняк (1983); розділ у колективній монографії «Гуцульська вишивка з колекції Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покут-

тя імені Йосафата Кобринського» (2010, у співавторстві з О.І. Никорак, К. Р. Сусак, Д. О. Пожоджук, Я. Ю. Ткачук); навчальні посібники «Декоративно-прикладне мистецтво» (1992, у співавторстві з Є. А. Антоновичем та М. Є. Станкевичем), «Українське народне декоративне мистецтво» (2012, у співавторстві з Є. А. Антоновичем) тощо [4].

Раїса Володимирівна Захарчук-Чугай завжди з вдячністю і повагою висловлювалася про своїх визначних наставників — Віру Свендіцьку, Ірину Гургулу, Софію Чехович (Львівський музей українського мистецтва), Антона Будзана, Катерину Матейко, Якіма Запаса, Павла Жолтовського (Музей етнографії та художнього промислу), уважно ставилася до однокласців і товаришів — Юрія Гошка, Бориса Возницького, Миколи Моздира, Володимира Овсійчука, Романа Кирчіва, Михайла Станкевича, Олега Кошового (Інститут народознавства НАН України). Раїса Володимирівна відверто пишалася дружніми взаєминами зі званою письменницею та громадським діячем Ліною Костенко, які склалися між ними під час спільної праці у чорнобильських експедиціях.

Старші колеги відділу народного мистецтва пригадують Раїсу Володимирівну вимогливою, зрідка навіть суворою. Але найбільше поколінню вчених, які розпочали працю в Інституті народознавства НАН України після 1991 року, за незалежної України, запам'ятались її доброзичливість, оптимістична вдача, турботливість. Раїса Володимирівна була щедрою на похвалу та лагідне слово, часто сердечно зверталася до колег — «дороженькі», «ясна голівонька», «ясне сонечко», «донецько», «синочку», «дитинко» тощо. Поважних вчених і своїх давніх щирих друзів називала «Микольцю», «Михайлику», «Ромчику»... Раїса Володимирівна користувалася винятковим авторитетом у майстрів народного мистецтва, надзвичайно шанувала їхнє вміння та працю, відверто тішилися досягненнями, усвідомлювала проблеми та допомагала порадами чи конкретними справами. Особливим виявом вдячності шановній вченій з боку майстрів була їхня участь в організації та святкуванні її 50-ліття, яке проходило у Пороховій вежі (вул. Підвальна, 4) та перетворилося у величне торжество народного мистецтва. Професор Раїса Володимирівна завжди жаждала до-

помогти, була безвідмовною чи то з приводу прохання про рецензування, чи опонування, чи керівництва роботою. Повсякчас повторювала: «Людям треба допомагати». У цих словах, очевидно, життєва мудрість, мудрість, яка приходить з набутим досвідом. Першочерговим у ряді достоїнств, зважаючи на життєвий шлях вченої, упевнено можна сказати, є людяність, а не ступені, звання чи посади, хоча і їх не бракувало Раїсі Володимирівні Захарчук-Чугай.

Колектив Інституту народознавства НАН України, наукова мистецька спільнота глибоко сумують з приводу важкої втрати. У серцях кожного навечно залишиться світла пам'ять про Раїсу Володимирівну Захарчук-Чугай — сердечну Людину та видатну Вчену.

1. Глушко М. Народознавець пізнається в експедиційній дорозі. *Раїса Захарчук-Чугай: бібліографічний покажчик*. Львів, 2004. С. 11—14.
2. Гошко Ю.Г. Краса мистецтва Яворівщини. *Жовтень*. 1980. № 8. С. 143—144.

3. Захарчук-Чугай Р.В. *Українська народна вишивка: Західні області УРСР*. Київ, 2004. 192 с.: іл.
4. Кара-Васильєва Т.В. Мистецтво Яворівщини. *Образотворче мистецтво*. 1980. № 2. С. 30.
5. Раїса Захарчук-Чугай: бібліографічний покажчик. Ін-т народознавства НАН України. Львів, 2004. 64 с.: іл.
6. Селівачов М.Р. Книга про народне мистецтво. *Народна творчість та етнографія*. 1980. № 3. С. 89—90.

REFERENCES

- Hlushko, M. (2004). Narodoznavets' piznaietsia v ekspedytsiinii dorozii. In *Raisa Zakharchuk-Chuhaj: bibliografichnyj pokazhchyk* (pp. 11—14). L'viv [in Ukrainian].
- Hoshko, Yu.H. (1980). Krasa mystetstva Yavorivschyny. *Zhovten'*, 8, 143—144 [in Ukrainian].
- Zakharchuk-Chuhaj, R.V. (2004). *Ukrains'ka narodna vyshyvka: Zakhidni oblasti URSR*. Kyiv [in Ukrainian].
- Kara-Vasyl'ieva, T. (1980). Mystetstvo Yavorivschyny. *Obrazotvorche mystetstvo*, 2, 30 [in Ukrainian].
- Raisa Zakharchuk-Chuhaj: bibliografichnyj pokazhchyk. (2004). L'viv: In-t narodoznav. NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Selivachov, M.R. (1980). Knyha pro narodne mystetstvo. *Narodna tvorchist' ta etnografii*, 3, 89—90 [in Ukrainian].